

На гастролях в Микитянах

Автор:

Іван Нечуй-Левицький

На гастролях в Микитянах

Іван Семенович Нечуй-Левицький

Іван Нечуй-Левицький

На гастролях в Микитянах

I

Одного дня вранці, після Петра, отець Зіновій Літошевський, священник у селі Микитянах, достав з волосної управи лист з пошти. Отець Зіновій впізнав на конверті руку свого брата, оперного артиста Флегонта Петровича Літошевського, і швиденькою ходою попрямував до свого кабінету. Його зацікавило, що то пише до його брат з Києва, де він тієї зими співав в опері. Прочитавши листа, отець Зіновій гукнув на свою жінку, Ольгу Павлівну, що вешталась коло стола та прибирала посуд після вранішнього чаю.

Ольга Павлівна швиденько прибігла в кабінет, цікава знати, од кого то прийшов лист. Вона була височенька на зріст, поважна й гарна з лиця, чорнява й кароока.

– Оце до нас пише брат, Флегонт Петрович, кланяється тобі і він, і його петербурзька жінка, Софія Леонівна. Брат просе нас, чи не згодились би ми прийняти їх на літні вакації. Він обіцяє навіть давати плату і за себе, і за свою сім'ю, і за свою няньку, – сказав отець Зіновій і при тих словах підвівся з стільця й став серед кабінету, випроставшись на весь свій зріст.

Високий та широкий в плечах, отець Зіновій трохи не черкався кучерявою головою об сволок в невисокому кабінеті. Його невеличкі карі очі неначе забігали й заблискали од сподівання, що то скаже на це жінка. Він сам був радий, що брат приїде до його на літній час і трохи розваже його в сільській глушині, бо дуже любив веселе товариство та гостювання, еднався з сусідами, часто бував у їх в гостях і запрошував їх до себе, щоб побалакати з людьми, а при нагоді й по чарці смикнути в компанії.

– А де ж ми їх примостимо? В нас же трое дітей, а братова – петербурзька столична панія. Ще ж вона, певно, привезе й няньку, бо в неї є синок. У нас покоїв чимало, але для двох сім'їв у нас буде тісно. Їм усім буде в нас недогода, а мені це буде неприємно, і нас потім ще й судитимуть перед людьми, – сказала Ольга Павлівна з сутінком заклопотання в голосі.

– Одже ж ти й неправду кажеш! Брат пише, що в його жінка лібералка й демократка, що вона нічого і нікого не буде нехтувати і ладна жити хоч би і в мужицькій оселі й навіть в мужицькій хаті; пише, щоб ми не дуже турбувались їх приїздом.

– Воно то на словах так, але на ділі, певно, вийде інакше. Знаєш що? Пошли до їх таку одписку, нехай вони оселяються в нашій школі. Ми чистенько й гарненько очепуримо для їх школу, повимиваємо підлогу, побілимо кімнати, почепляємо на вікнах завіси, даватимемо їм дурно бутвину з городу на закришку й картоплю; дамо горшки й миски, і шапличок, і відра; даватимемо опал, печений хліб і паляниці до чаю, бо цього добра настачимо на всю їх сім'ю. А Софія Леонівна нехай везе з Києва свою куховарку та й готує усяку страву собі на поживок у себе в школі. Мене, сказати по правді, гірше од усього турбує обід та вечеря для їх, та ще й для слуги, і для дитини. А плати я не візьму нізащо в світі: якось ніяково.

– Одже ж ти добре радиш. Не дурно ж ти розумного батька розумна дочка. Таку й дам їм відповідь і зараз одвезу листа в містечко на вокзал на пошту.

– Софія Леонівна не бозна-яка аристократка. Вона дочка якогось дрібненького петербурзького урядовця. Через невеликі батькові засоби вона не спромоглася навіть скінчити гімназії, бо з прогімназії перейшла на фершальські курси. Яка ж вона панія? Не зазнала вона розкоші та панування і в батька, то й не повинна б нехтувати такого житла, як наша школа. Там і стеля високо, і вікна чималі, навіть більші, ніж у нашому домі. А втім... хто його зна, що вона за людина, – говорила

далі Ольга Павлівна.

– От як приїде, то й побачимо, що то за цяця. Брат її хвалить, але молодий чоловік завжди хвале свою жінку, бо так вже поводитьсь у людей; а як поживе доволі, то вже не хвале, а часом то й лає, – сказав отець Зіновій.

– Так, як оце ти мене, – не втерпіла й перебила його жінка.

– Або ти мене, – додав далі отець Зіновій. – Загадай лишень зараз наймитові лаштувать повозку та запрягати коні, а я тим часом начеркаю листа до брата та й покатаю в містечко й на вокзал.

– Оце вже ти й радий, що трапивсь випадок пошвендять по місті. Сьогодні там торжок. Стрінешся з сусідніми батюшками або панками, то, бога ради, не заходь з ними в заїзд та не заводь бенкетів та чаїв. Не гайся лиш там довго, – сказала жінка.

– Не бійся! Сьогодні ж не ярмарок, та ще й роковий. Будлі-якого знайомого сусіда тамечки, надісь, і не зостріну.

Отець Зіновій і справді любив з нудьги часом швендять без усякого діла по ярмарку, так... аби себе трохи розважить. Він любив побалакать в товаристві. Стрічаючись в містечку з батюшками сусідами та з знайомими панками, він затягав їх у номер в заїзді, посилав за пивом, загадував наставлять самовар, купував закуски. І нудьгуюча по селах компанія засиджувалась за пивом, закускою та за чаєм часом і до вечора, а часом і до глумої ночі. Ользі Павлівні ці чоловікові походінки дуже не припадали до вподоби, бо отець Зіновій звичайно вертався додому з спорожнілими кишенями й з засніченими червоними очима.

Отець Зіновій швиденько начеркав лист до брата, скочив на повозку й покатав з двора.

«От і добре, що брат житиме в школі. Буде принаймні куди ходити в гості, буде з ким з нудьги і побалакать, і вряди-годи по чарці випити, й поспівать, – думав він, катаючи битим шляхом до здорового містечка, а жінка чогось вже заклопоталась, але... жінки усі клопотливі. Певно, такі вже вони на вдачу усі дочиста».

Ольга Павлівна зосталася в кабінеті сама, сіла на стільці, сперлась ліктем на стіл і задумалась. Вона зирнула по чималому кабінеті й розмірковувала, де б було догідніше поставити двоє ліжок для гостей, коли в школі не буде зачасу поприбирано; де б примостить і їх дитинча та куховарку і яка там приїде куховарка: чи з міських жильців, чи з селянок, чи проста, чи, може, якась спаніла міська міщанка, така, що їй доведеться класти спати десь не в пекарні, а в покоях; і яка то сама Софія Леонівна? Чи гарна й моторна, чи, може, непомирлива й непоміркована людина з петербурзькими панськими вередями та примхами?

Але цікавість перемогла усякі клопоти в думках Ольги Павлівни. Їй заманулось побачити ту столичну панію так здорово, що вона забула й за усякий клопіт та крутанину і була ладна хоч би й зараз вітати гостю в своєму домі й пеклюватись її дитиною, навіть наймичкою.

Отець Зіновій недовго засидівсь у містечку. Набравши хапки усяких закупок, він вернувсь додому ще завидна й пообідав перестояним борщем та перепрілою, сливе холодною кашею.

Через два дні отець Зіновій достав лист од брата. Брат дякував йому й писав, що жінка згоджується оселитись на вакації в школі й привезе свою куховарку. Але коли вони прибудуть, він не може напевно призначити дня, бо ще має скінчити деякі грошові справи з своїм антрепренером.

– От і добре, що брат приїде несподівано: не треба за ним висилати коні на вокзал, – сказав отець Зіновій, – згодять собі візника та й приїдуть.

– Але тим часом треба заздальгідь заходжуватись коло школи, треба ж вимазати і всередині, оббілувати і околом, повставляти шибки, що їх повибивали чи хлопці, чи собаки, чи худоба рогами; треба ж чистенько повимивати та вишарувати піском підлогу в покоях. Ти пошли до волосного, нехай він зараз-таки виряде на роботу кільки мазальниць та покличе скляра, щоб засклав вікна. А то знаєш, яка в волосного справа? А вони, може, прикотять от-от незабаром. Де ми їх тут примостимо? В покоях буде гармидер, шум, галас. Стовпиться й стикнеться дві сім'ї, та ще й з наймичками, – клопоталась Ольга Павлівна.

– Одже ж ти й правду кажеш. Зараз пошлю до волосного, нехай висилає мазальниць та ушивальників. Все одно – школу треба ж очепурити та опорядити

чи тепер, чи через місяць, – обізвавсь отець Зіновій, – але добре, що я оце згадав. Чи ти пак знаєш, що піч у пекарні курить вже давненько? Десь, мабуть, у виводі або в лежаку повивалювалась цегла. Треба, щоб вже заразом волосний прислав мурівщика, щоб полагодив піч та общикатурирв обколупані стіни принаймні всередині. А то нам сором буде: школа стоїть облуплена, обколупана, мов та коза-дереза, обдерта вовками. Ми повинні ж дбать за школу. Брат підійме мене на смішки. От зараз-таки напишу за все волосному.

Отець Зіновій одіслав листа до волосного. Через кілька день чоловік привіз до школи хуру рудої глини та якогось глею й клунок білої глини. Замість мурівщика з'явилися з глиняниками та віхтями три молодіці й заходилися шпарувать облупані стіни та поколупані призьби.

– Погана справа коло дядькового воза! Погана, бачу, справа в волосного. Коли він так пеклюється за школу, то з лагодінням буде таки добра загайна, – сказав отець Зіновій до жінки.

Молодиці повештались коло школи день та й пішли додому. Другого дня й живого духа не з'явилось коло школи; третього дня так само ніхто не прийшов. Час минав. Школа стояла пошпарована, ряба й скидалася на рябу телицю або коняку.

А тим часом в неділю надвечір несподівано прикатав з вокзалу Флегонт Петрович з жінкою, з дитиною й своєю київською куховаркою. Ольга Павлівна аж за голову вхопилась обома руками. Отець Зіновій теж забідкався, вибігаючи назустріч братові на ганок. Слідком за ним прожогом вибігла й Ольга Павлівна. Вона на той час забула навіть за те, що школа ще не гаразд опоряджена. Її брала цікавість хутчій побачить, яка то петербурзька цяця приїхала до неї в гості.

В одчинену браму в'їжджав чималий стародавній обдертий та облупаний фаєтон. На височезних козлах стовбичив, неначе свічка, візник Волько, що трохи не черкався головою в брамі об перекладину на ворітницях. На Волькові було ясне смугнасте засмальцьоване літне пальто, неначе він напнув на плечі смугнасту стару спідницю. В задку заманячила так само смугнаста постать в сіро-смугнастому балахоні й капелюші, оповитому білим серпанком. Коло неї вгніздилась якась жива біла копиця, на котрій зверху стримів солом'яний бриль з широкими крисами. Проти цих двох живих копиць в передку лицем до їх сиділа напнута хусточкою молода міщанка, а коло неї туливсь невеличкий хлопчик. За фаєтоном біг чудовий здоровий сетер з нашийником, аж висолопив червоного

язика. В задку стриміла рушниця, бо Флегонт Петрович дуже кохався в полюванні. Фаетон був не дуже навантажений пакунками, бо господарі звичайно не дуже набирали усякого добра в мандрівку. Артисти, мабуть, пам'ятають заповідь апостолам: «Коли йдете в дорогу, не набирайте з собою ніякої вантаги, окрім хліба, ціпка та... постолів». Тільки ззаду повозка неначе випнула черево: там був прив'язаний мотузками пакунок з подушками. А в Волька в ногах лиснів самовар, котрий визирав з личаної циновки. Загалом уся бричка з пакунком ззаду та з двома широкими живими копицями зверху неначе обпухла й набрякла, мов її напала страшна водяна. Цей пузатий та пухлий екіпаж скидався на циганську халабуду, що переїжджає на нове місце з шатром та усякими манатками.

– Дві петербурзькі копиці сурганяться в браму, а на козлах стирчить цап з борідкою, – пожартував пошепки до жінки отець Зіновій.

– Істинно дві копиці, накриті зверху брилями. Але твоя братова, нівроку їй, гарна, навіть дуже гарна: чорнява, як волошка, – обізвалась Ольга Павлівна, – і де ті волошки взялися там у Петербурзі на далекій півночі!

Захуджені сухоребрі Волькові шкапи з охотою спинились далеченько в дворі, не доплуганившись навіть до ганку. Флегонт Літошевський жваво стрибнув додолу й поміг жінці злізти з фаетона.

– Чисто тобі неначе черниця в мантиї, ота твоя братова в широкому дорожньому балахоні, – сказала нишком матушка.

– Або якась петербурзька княгиня, поставна та поважна. Істинно княгиня! – шепотів отець Зіновій.

Софія Леонівна повагом ішла по зеленому шпориші в широчезному білому балахоні з подовжастими тоненькими чорними смужками. На голові на капелюші світились через серпанок червоні маківки. На ясному сонці виразно чорніли її рівні брови на білому матовому чолі. Чималі карі блискучі очі аж блискали.

– Що гарна, то гарна. Артисти здатні стямкувать, що гарне, а що погане. Про це нема що й казати, – промовив стиха отець Зіновій.

– Оце ми до вас на гастролі в ваші краї! – гукнув артист на ході.

Гості вийшли по східцях на ганок. Хазяїни привітно й з щирим серцем привітались до їх і запросили до покоїв. Гості пороздягалися в прихожій і вступили в світлицю. За ними слідком вбігла собака, понюхала носом повітря й лизнула в руку хазяйку. Світлиця була чимала, подовжаста, але з невеличкими вікнами й невисока. Артист був височенький, плечистий та тілистий, з білим лицем, русявий та з ясними карими очима. Па білому виду, по рожевих устах було знать, що цей колишній селюк вже дуже спанів, бо скидався на випещеного панка-дідича.

– От ти, Соню, і на Україні, та ще й у Микитянах, в українському селі. Отут ти перепудишся й, може, перепечалишся на смерть за вакації, – сказав в жарти Флегонт Петрович.

– Я нігде не нудитиму світом, хоч я й зросла в столиці. Чи на селі, то й на селі. Мені байдужісінько за це! Ще змалку тягло мене на південь. А по своїх пересвідченнях і поглядах – я демократка, ніколи не нехтувала села та народу, – говорила Софія Леонівна, примостившись в тісненькому кріслі проти матушки.

– Коли в вас такі сьогочасні пересвідчення, то ви швидко звикнете до села й до нас, селюків, – промовив отець Зіновій.

– Ви петербурзька, а тим часом ви дуже скинулись на волошку, неначе ви родом з Бессарабії, абощо, – сказала матушка, в одну мить окинувши оком Софію Леонівну й її очі, і темно-червоні уста, і чималі білі руки, і рівну тілисту постать, до котрої ніби влипла гарненька сизенька сукня.

– Та в їх у Петербурзі помішані горох з капустою. Є там мішанина та усячина: є й великороси, і німці, і татари й чухна, і естонці та ливонці. Може, моя Соня з чухонців, – жартував Флегонт Петрович.

– Вже з кого-кого, тільки я не з чухонців. Ти ж знаєш, що в їх на голові волосся або жовте, або ніби ляне, – говорила Софія Леонівна низьким альтовим голосом.

– Це правда, що вони, мов жовті лисиці, а ти, нівроку, гарна на вроду, бо чорнява, як волошка.

– То-то й ба! Це й показує уявки, що я не чухонка, – сказала Софія Леонівна.

Її низький голос був гучний, голосний і приємний, хоч був трохи різкий. Гучний голос її сповнив усю світлицю і неначе ще й не зміщався в їй.

– А школа, мабуть, ще не готова для нас на житло, бо стоїть, неначе ряба корова: певно, тільки що пошпарована. Не встигли обмазати окола? – спитав Флегонт Петрович.

– Ет, бодай не казати! Посилаю, посилаю в волость листи, щоб опорядили школу, щоб прислали муляра, скляра та мазальниць, а волосний шле мені по дві бабі на тиждень з віхтями. А там ще й піч курить, і груби потріскались, – сказав отець Зіновій.

– Нічого – те. Тим часом поживете в нас у покоях, поки опорядять ваше житло, – сказала з прихильністю Ольга Павлівна. – Ти б, Зіновію Петровичу, загадав, щоб наймити внесли в кабінет залізне ліжко для Софії Леонівни. А ви, Флегонте Петровичу, тим часом спатимете в кабінеті на турецькій м'якій софі. Яюсь та попрутулюємось на якийсь там час. А ваша куховарка спатиме в прихожій на тапчані, бо вона, певно, в місті одвикла од сільських дівчат. Ще, може, й гордуватиме ними, не спатиме вкупі з ними в пекарні.

– Вона не сільська, а міська, з київських міщан. Наша Маша Дударецька трохи-таки з вередами та з гонором, та й не без міської фанаберії, – додав Флегонт Петрович.

– Коли вона ніколи не жила на селі, то от при цій нагоді й село побаче. Може, згодом оббудеться, оговтається та й призвичаїться до сільського життя та до людей, – сказав о. Зіновій.

– Ми насилу вмовили її їхати з нами на село. Стала дибки та гопки та й годі! Перед мужиками вона таки добре кирпу гне, – сказав Флегонт Петрович, – вже зве мужиків хохлами, а мужичок – хохлушами, нехтує їх і навіть повсякчас глузує з їх. Це, бач, тепер в Києві в міщан та українських крамарів пішла така поведенція, що вони дражнять сільських молодниць очіпками та хохлушами, а мужиків хохлами.

– А як я вчився в школах, то тоді міщани й крамарі ще не дражнили такими прізвищами селян: певно, тоді й себе ще залічували до хохлів та хохлушок. Цікаво б знати, за кого ж то вони тепер мають самих себе, коли нехтують селян і

навіть українську мову, мов справжні пани, – говорив о. Зіновій.

– Мабуть, вже й міщани, і крамарі, і навіть самі куховарки й горничні, що недавнечко самі поскидали очіпки, і вважають на себе, як на панів, котрі не повинні ні в чому еднатися з мужиками, навіть у мові.

– Наша Маша тепер має себе як не за дідичку, то, певно, почуває себе панією або й дворянкою, – сміявся Флегонт Петрович.

«Ой, коли б вона часом не коверзувала тут по-панській!» – подумала матушка.

– Це й мені не припадає до вподоби, що наша Маша високо несеться та піднімає носа вгору. Ми з Флегонтом Петровичем торік їздили в гості до його батька. Там кімнатки тісні, і ми напители собі на тимчасне прожиття світлицю в одного заможного чоловіка сусіда. Світлиця була через сіни, просторна й дуже чиста. Я прожила вкупі з селянами тижнів зо три і, сказати по правді, не гордувала мужиками та молодицями, як наша загониста та гордовита Маша, – сказала Софія Леонівна.

– Мабуть, преться в пани, як пруться усі київські міщани та крамарі, що пиндючаться перед селянами й нехтують сільську українську мову, – сказала Ольга Павлівна.

– А я й сама радніша б навчитися говорити по-українській, та в Києві не навчусь од Маші й од людей. От і добре, що мій син принаймні добре навчиться говорити тутечки на селі українською мовою.

Софія Леонівна й справді згодом потім нахапалася слів на селі й навчилась таки добре говорити по-українській. Як цікава столична людина, вона зацікавилась українськими книжками й читала їх залюбки. Пробуваючи на селі в Флегонтового батька, вона вже й тепер добре розуміла українську мову й не забороняла синкові говорити з селянами по-українській, як звичайно забороняють у нас батьки своїм дітям, нехтуючи народну мову й народ.

– А ходім лиш подивімся на школу та поміркуймо, як би нам краще й догідніше розташуваться в ній, – сказав Флегонт Петрович і поволі підвівся з канапи.

– То й ходім. Обдивіться своє житло завидна, а тим часом самовар закипить, – сказала Ольга Павлівна.

Усі повставали разом і пішли до школи навпростець через тік, а далі борозною через невеликий огород, через картоплю й перелізли через перелаз. За старшими рушила уся дітвора: три батьющині хлопчики й Флегонтів Петрусь. За дітьми навздогінці побігли три собаки. Певно, й ім остогидла сидня та лежня в дворі, і вони понюхом почутили якусь ворущню і собі чкурнули через двір навздогінці, плигнули через тин у город і побігли через картоплю та мішаницю, посіяну на пашу.

Школа стояла над чималим вигоном, обгороджена частоколом з вербини. Перед школою коло хвіртки росли дві здорові верби, а третя росла на причілку, але увесь огород коло школи пустував, неначе то була толока. Огород дармував, бо ґрунт був піскуватий, не придатний під огородину.

Усі ввійшли у школу, огляділи здорову, довгу й світлу кімнату з олеографічним царським портретом на стіні, з старим, сливе чорним здоровим образом у кутку й з купою помальованих парт, складених одна на одну в кутку зали сливе до стелі. Огляділи й другу, меншу, кімнату, що була призначена задля їх спочивальні. Маша передніше за все огляділа піч у тісенькій пекарні. Кімнати були високі, вікна були здоровецькі, але стіни були обколупані, замазані та витерті од низу школярськими спинами, неначе туди заганяли худобу та вівці і худоба обшмульгала стіни боками та захвиськала замазаними хвостами. На помості було трохи не на палець грязюки, так що й дощок було не знать. Облупапа стеля скинулась на підрі з дощок десь у коморі або в возовні. На грубах чорніли розколини завширшки в палець, а од груб тхнуло якоюсь згарятиною, смалятиною й сажею.

– Школа висока й світла. Як її очепурить та опорядити, то вийде веселеньке літне житло, – сказав Флегонт Петрович. – Взимку вчителі сидять тут у колошах, але теперечки, хвалить бога, літо.

– Авжеж, кімнати просторненькі й світлі. Я не дуже-то звикла до аристократичної обстави й з охотою ладна оселиться на якийсь час і в такому житлі, – обізвалась Софія Леонівна, обернувшись до господині, але по очах її було знать, що вона трохи ніби засмутилась. Вона хоч була лібералка й демократка, але ж тільки книжкова й теоретична, як міська людина. До практичних справ вона ще не прикладала своїх поначитуваних та десь почутих теорій та й не дуже квапилась

до цього.

Хазяйка з цікавістю слідувала за кожним рушенням, за кожним словом столичної панії й зауважила, що вона поводитись у всьому просто, натурально – і в розмові, і в рушеннях.

«Одже ж моя ятрівка поводитьься зовсім-таки просто й природньо, як поведяться сьогочасні молоді панянки-лібералки. Це мені припадає до вподоби. З цією братовою й сама несамохить якось поводишся просто, натурально, без остраху чимсь себе осоромити, чимсь собі пошкодить перед нею», – думала матушка, безперестанку кмітячи та назираючи за столичною гостею.

Ольга Павлівна Літошевська не була старосвітська проста матушка, але не була й новосвітська. Вона була людина перехідного часу, вчилась у повітовому місті в невеличкому пансіоні, трохи вміла грати на фортеп'яні й силкувалась, щоб вдержатись в усьому на вищих східцях культурності, не спуститись низько та не спроститься, як спрощується й недоброхить спускається низько багато матушок і навіть паній-дідичок по селах.

– Чи чуеш, Флегонте, яка голосна луна йде в оцій порожній світлиці? Як голос гучить та гуде! Аж лунає попід стелею! – сказав отець Зіновій.

– Ото якби голос так лунав у театрі, як отутечки в порожній школі! Аж неначе самі стіни гучать та гукають! – говорив артист.

І справді, в порожній школі неначе гули стіни й лунали сволки од голосної розмови. Діти ввірвались і собі в школу, розбіглися по кімнатах, кричали, реготались. Школа загула, ніби ожила, аж одляски йшли по сінях, по стінах та по пекарні. О. Зіновій завів якоїсь пісні. Його чудовий низовий, але гучний бас загув і приглушив дитяче голосне щебетання. Артист спробував якусь руладу на високих нотах. Ноти неначе фонтаном бризнули по усіх закутках. Отець Зіновій пустив низовим басом якесь; го-го-го! І його голос неначе покотивсь, як грім попід хмарами. А діти й собі почали дзявкати, верещати та перекривляти старших. Школа неначе заклекотіла гуками.

– Цур вам! пек вам! Перестаньте верещати! В мене вже аж у вухах шкребе! – крикнула матушка на всю просторну світлицю і ще й собі недоброхить додала крику та зику.

Вона була слабка на нерви, не змогла довше видержати дитячого ляцання й верещання й мерщій вибігла з школи.

А школа аж гула, аж дзвеніла. Артист зтяг арію й залюбки виспівував її, ніби сам милувався міццю й гучністю свого оксамитового горьового баса. Дітям ця криклива іграшка була дуже сподобна. Вони ховались поза грубами в суточках та попід партами і все верещали, перегукувались та згукувались одно з одним, неначе погубились десь в лісі або в гаї. Артист витинав свій спів, неначе й не чув дитячого ляцання. Отець Зіновій потягував низовим басом якесь го-го-го! Школа сповнилась гуканням, таким безладним та недоладним, неначе хтось одслонив віко в фортеп'яні й лупив з усієї сили по клавішах кулаками або ломакою. Очевидячки, діти бавились ляцанням, як бавились і старші.

Софія Леонівна стояла серед світлиці, обсипана, ніби посипальниками на новий рік, тим галасом і згуками. І тільки осміхалась, її цупкі нерви видержували цей галас співаків, роздратованих гучністю порожніх горниць. Їй на одну хвилину навіть уявилось, що вони всі або знавісніли, або й показались, кинувшись на якісь чудернацькі співові жарти.

Нарешті й Софії Леонівні остогид той чудернацький несподіваний концерт. Вона вийшла з школи й почала розмовлять з матушкою. Тим часом жвава Маша огляділа піч, нагляділа дірки й зашкалубини, видряпалась з сінців по старій хисткій драбинці на горище, вгляділа в лежкаку щілини й розколини, небезпечні для будинку, і за все розказала господині.

В той час співуни, наверещавшись донесхочу, повиходили з школи. Отець Зіновій обіцяв знов послати в волосну управу й нагадать волосному, щоб лагодив школу якомога швидше.

– А ходім он на той горб! Побачиш, Соню, яка тутечки чудова місцина, та ще й дуже придатна до вловів. От де влови на качок та водяне птаство, так-так!

– Ну, за твої влови мені байдужісінько, – обізвалась Софія Леонівна, – про мене хоч би їх і не було. А коли місцина добра й придатна для цієї нісенітници, то я з цим тебе поздоровляю.

Чимале село розкинулось на височенькому березі річечки Кам'янки, котра звалась так, певно, тим, що нанизу понад берегами витикались подекуди камінюки, і сама Кам'янка недалечке за селом вливалася в Рось серед скель. З чималого височенького взгір'я далеко за селом мріли горби, вкриті лісом і повиті ніби імлюю. Між горбами на широкій низині лисніла чудова річечка, подекуди обставлена вербами та осоками. А по другий бік села розстелялась в широких розложистих долинах низина, скільки сягало око, по один бік обрамована невисокими горбами, зарослими старим лісом. Зелені розложисті луки та сіножаті розстелялись, неначе зелений оксамит. По луках вилась гадючкою Кам'янка. Скрізь на луках лисніли мочарі та плеса, зеленіли ніби порозкидані нарізно вередливою рукою кущі верболозу та купи вільхи. Де-не-де виганялась вгору купа височезних осокорів, неначе на зеленій низині висли велетенські храми, повиті імлюю.

– Он, Соню, бачиш оті плеса, оброслі навкруги осокою, очеретом, татарським зіллям та кущами верболозу? Отам качок та водяних курочок! Часом, як було нагляджу цілу зграю та як таракну з рушніці, то так тобі неначе ціле плесо затріпоче крильцями, зашелестить в осоці і вмить шугне вгору! – заговорив артист.

– Ну, не бреш-бо! Так-таки ціле плесо знялось би та й полетіло вгору під небеса, – сказала Софія Леонівна. – Це в тебе, надісь, в уяві грають дикі качки цілими зграями.

Матушку цей вислов, зовсім не столичний, трохи засоромив. Вона спустила вії на очі, бо була делікатна на вдачу і своєму отцеві Зіновієві цього зроду не сказала б.

– Ой, коли б ти сама побувала там та побачила на свої очі! Ти б тоді сама пересвідчилась, що тому правда, – говорив Флегонт Петрович, – здійметься ніби ціле плесо вгору, і в одну мить одна качка – ляп з неба в воду! то знов друга качка – свись в осоку або в очерет! А собака зараз пуць у воду! А далі...

– Заразом аж в три качки влучав? – спитав з дива отець Зіновій.

– Атож! Це буває, та ще й частенько, – чванився Флегонт Петрович, – он там, ген-ген, аж коло того дальшого села, бачиш, мріє в імлі зелена смуга! Отам качок! Я часом заразом стріляв тамечки по три качки.

Софія Леонівна шукала тієї смуги і втирила очі вдалеч, неначе вона хотіла вглядіти ті три качки, що колись застрелив її чоловік, влучний та меткий стрілець. Але вона нічого не вгляділа. За широкою низиною мріло в вербах далеке село, неначе потопало в зеленому морі; і тільки дзвіниця та баня на церкві виринали з тієї гущавини. А за тим селом знов на закруті річки лисніли луки та мокрачі, а за ними в сизій далечі на горбах бовваніла дідицька клуня в Мазепинцях, в давній маєтності гетьмана Івана Мазепи, і стриміли рядки тополь кругом току, неначе натикані турецькі мінарети навкруги величезного присадкуватого східного храму. А побіч тих горбів знов десь витикалась з верб висока дзвіниця й лисніла проти сонця хрестом, неначе хтось кинув блискучу зірочку на сизе верховіття верб і вона зачепилась і миготіла, аж в очі різала. Уся зелена низина була залита тихим вечірнім червонуватим промінням. Яким спокоем подихало з тієї широкої зеленої низини! Яким теплом та добром повівала та зелена місцина з луками та гаями! Подумав би, що в цій прехорошій мирній та тихій країні ніколи не крапнула й крапля людської крові. А тим часом скільки там було її пролито! Скільки трупу укривало ті оксамитові зелені луки та сіножаті в цьому осередку України!

Через тин наймичка гукнула, що вже закипів самовар. Уся компанія рушила з школи до господи і, перелізши через перелаз, довгим рядочком потяглася через борозну по картоплі та продиралась стежкою крізь високу стеблисту мішаницю, що сягала попід пахви. Усі вертались в веселій, радісній напрямі. Діти пошились в мішаницю, неначе пірнули, і бігли, аж вибрикували. В покоях усі вікна були поодчинені. На подовжастому столі в столовій парував самовар.

– Де це ділась моя собака? Може, повернула назад додому до Києва? – згадав Флегонт Петрович. – Вона ж не бігла за нами до школи?

Він одчинив двері в спочивальню. На парадовім ліжку господині вивернувся сетер, уткнувши голову в подушки, і спав, заплющивши очі, аж лапи простяг.

– Он де він! Певно, натомив ніженьки в дорозі, як біг за повозкою, а тепер одпочиває. Ізнемігся бідораха та здорожився. Спить, аж хропе! – сказав отець Зіновій.

– Пішов! – крикнув Флегонт Петрович на сетера й штовхнув його в бік.

Сетер потягся на м'якому ліжку, позіхнув і мляво зліз додолу, неначе заспана дитина. На подушках чорніла пляма од його голови. На укривалі було знать замазане й запаскуджене пилом місце. Ользі Павлівні цей вчинок випещеного панського пса очевидячки не припав до вподоби. Вона насупилась.

– Видно, що спаніла собака! Любе спати не в соломі або в хмизу, а на м'якеньких подушках, – пожартував отець Зіновій.

– Ото Флегонт Петрович так зучив його: лізе та й лізе сліпцем на подушки й замазує мені постіль, – обізвалась Софія Леонівна.

– Одже ж не пішов до наших собак у двір, бо міський: певно, не хоче еднатся та вести компанію з сільськими барбосами, – жартував отець Зіновію. – Не дурно ж приказують: «сільське дитятко, а міське телятко – то все одно», щодо розвитку голови.

– Я люблю собак, бо люблю влови, а моя Соня натомість любе котів. Завжди в неї два котяки лежать на столі за обідом і з жадобою пантрують на печеню, – сказав Флегонт Петрович.

Матушка засипала чай і попросила усіх сідати за довгий стіл. Усіх дітей посадовили рядочком. Софія Леонівна сіла коло свого Петрушки, щоб напоїти його чаєм і нагодувать. За чаєм пішла весела розмова. І гостям було приємно, і господарі були очевидячки раді гостям. Матушка, наливаючи та подаючи чай, розпитувала в Софії Леонівни, де співав брат, в яких містах ім доводилось пробувать взимку; і Софія Леонівна оповідала за все, говорила розумно й цікаво, навіть вряди-годи жартувала.

«Приємна й весела людина оця моя ятрівка, і знать не гордовита, поводитьсь з усіма надто просто, не гне кирпичи перед нами, селюками: людина привітна, веселенька й просвічена. Одже й мені буде приємно побрататсья та поеднатись з нею й провести літо в приємному сусідстві. Буде з ким розважить себе розмовою в час жнив'яного клопоту», – думала матушка, пеключючись, щоб догодить і гостям, і навіть їх наймичці Маші, щоб була догода навіть і їх сетерові.

– Ваша Маша, певно, звикла, як міська людина, пити чай, – сказала матушка.

– Вранці вона п'є чай на снідання, а ввечері ні, – одповіла Софія Леонівна.

– Ось я наллю стакан чаю та подам їй в прихожу.

– Нащо коло неї так панькаться! Вона довго опиналась, не згоджувалась їхати на село. Навіть довго сперечалась, доки згодилась. Нехай, як ми нап'ємося чаю, тоді, про мене, напійте й її чаєм в прихожій, а я загадаю їй помити й поприбирати з стола посуд, – сказала Софія Леонівна.

Столова аж гула од веселої розмови та дитячого щебету. Горнична Мотря стовбичила в дверях, розглядаючи гостей, і слухала та кмітила з цікавості за всім, неначе то наїхали якісь високі особи або князі. Навіть куховарка Ївга, вже доходжала дівка, не втерпіла: вскочила в покої й зирнула на гостей за столом, ще й трошки постояла та послухала їх розмову.

Але наприкінці чаю маленькі заводіяки почали пустувати й заводиться. Один кинув в жарти на Петрушку шматочком паляниці; Петрушка пожбував на його ложечкою; його сусіда, маленький Антось, несподівано луснув Петрушу по голові. Діти завелися й почали галасувати, так що довелось розбороняти їх. Усі підняли регіт, навіть горнична й Маша реготалися в дверях. Ця маленька дитяча пригода очевидячки бавила всіх. Після чаю усі посипались з-за стола в світлицю. Матушка одчинила фортеп'ян. Флегонт Петрович почав співати. Отець Зіновій пристав до його в дуеті з «Запорожця за Дунаєм». Доки поспіла вечеря, вони все співали, неначе не могли наспіваться. Обидві панії спочатку залюбки слухали їх співи та гарні гучні голоси. Але згодом ці невгаваючі разуразні співи остогидли їм. Вони повставали й пішли на прогуляння в садок. Діти посипались за ними, мов овечата на випас, і кинулись бігати і навзаводи, і скоком, і ристю, і наввипередки по довгих доріжках вздовж і впоперек садка, доки Мотря не покликкала їх усіх вечерять. Артисти ще довго співали всяких українських пісень та романсів, які вони колись виспівували, будучи в семінарії. Співали, доки похрипли, і врешті замовкли. Од тих співів їм аж істи схотілось.

Флегонт Петрович ще змалку любив співи, як люблять їх сільські хлопці та дівчата, що ладні виспівувати та роїть пісень з ранку й до вечора. Він скінчив науки в Київській семінарії й зараз подався до Петербурга до консерваторії добувати собі талану. Поетичний на вдачу, він усе марив за далекі південні теплі краї: йому снились і привиджувались уявки пальми та магнолії десь на берегах синього моря. Але якась непереможна сила тягла його на сумну північ, де можна було навчитись співати в консерваторії й вийти на артиста. Батько його дяконував поблизу, за Россю в Канівщині, і не пускав його їхати в таку далеч.

Мати плакала й не згоджувалась, щоб він ішов в світи на одчай божий, куди він іхав ніби навмання та наосліп, не знаючи напевно, чи вийде щось путяще з його науки. Але він наваживсь іхать, намігся і таки поставив на своєму. Брат його, вистаравшись на священика й оженившись багатенько, став йому до помочі, посилав йому вряди-годи гроші на прожиток, доки він добув собі через свою падковитість до науки чималу стипендію од консерваторії й вистаравсь на артиста.

Вже смерком, як надворі поночіло, матушка запросила гостей на вечерю. Після вечері, як наймички порались в горницях та прибирали з стола, Ївга вступила в покої й спитала в матушки, чи кликать Машу на вечерю в пекарню.

– Як ти упоралась коло печі, то сідайте вечерять та й Машу кличте, – сказала матушка.

Ївга побігла в садок і покликала Машу вечерять. Невелика на зріст, але широченька й ситенька, бо трохи спаслась на добрій харчі, Ївга була на взір непогана, кругловида, з кирпатим носиком, з чорними товстими кісьми та чорними рівними й довгими бровами. Тільки маленькі чорні очки були надзвичайно розумні й гострі, і такі блискучі, неначе вони були кришталеві. Вона була цікава, розумна й гостра на язик. Жвава та кмітлива, вона своїм розумом одразу втямила куховарську науку, вміла спекти й зварити, але була палка на вдачу, лайлива й дуже опришкувата. Служила вона в матушки вже давно: спочатку була за горничну, а потім і за куховарку. Матушці вона припадала до вподоби, бо нічого не зачіпала і вміла сама зготувать усякі потрави.

Маша ввійшла в пекарню. Стіл вже був прибраний. Ївга поралась коло горшків. Мотря розклала ложки. Незабаром увійшов наймит Левко, високий, чорнявий, жвавий та язикатий, незгірше Ївги, а за ним несміливо вступив наймитчук Петро, погонич коло плуга.

– Ой, какое ж тут у вас свинство в кухне! – стрельнула одразу Маша, ще й спідню губу закопилила.

Вона говорила мішаною мовою, мішаючи до купи великоруську й українську мову, як говорять в Києві міщани, і вже нехтувала українською мовою, нібито сільською.

Наймити й Мотря осміхнулись. Вони терлись, м'ялись коло стола, і їм очевидячки було ніяково передніше од Маші сідати за стіл. Маша походжала по хаті, ніби справді якась панна з куделею чорного волосся на голові. Слугам уявлялось, що до їх випадком заскочила в пекарню на вечерю посесорова менша дочка, на котру Маша трохи скинулась з лиця і чорними бровами, і гостреньким довгеньким видом.

– Де ж та свинота? Чи в хаті, чи в людях? – одрізала Ївга.

– А верно в хати! Как здесь у вас нехарашо! И пола нет! – неслась чваньковита Маша.

– Ба е! Хіба ж ви не бачите? Ондечки! – сказала Ївга, тикнувши рукою на піл коло лежанки.

– Нет, вот этой пол! – сказала Маша й навіщось копирснула діл кінчиками черевиків, ставши навшпиньки. – Совсем, как у хохлов, мужиков. В Киеве в нашей кухне есть пол, и хороший пол з дубины,

Але Маша тільки дерла носа. В їх, у Києві, пекарня була тісна, як мишача нора, тимчасом як в матушки пекарня була просторна, світла, з образами на покуті, на которих Ївга почепляла свої два пустовітвські рушники, заткані червоними та синіми смугами та взорцями.

– Где же мне садиться? – спитала Маша поради, ніби в стін, ще й запишала губи.

– Де хочете, там і сідайте; хоч і на покуті. Сідайте на покуті, он тамечки під образами. А хлопці сядуть за столом, – порядкувала Ївга.

Маша пурхнула на покутя й сіла, запишавшись. Наймити все тупцяли коло полу й наче не насмілювались рушити з місця й сісти поруч з Машею за стіл. Левко згодом якось-таки набрався сміливості, але примостився осторонь, далеченько од Маші на другому кінці стола. Наймитчук примостивсь попліч з ним. Горнична Марта, хоч була в'юнка та зручна дівчина, сіла теж осторонь, коло їх рядочком. Маша стовбичила на покуті, ніби зумисне окреме посаджена. Хлопцям усе здавалось, що за стіл сіла якимсь випадком посесорова дочка, панна Мальвіна, і вони усе шулились, зиркали на неї спідлоба й іли мовчки. Тільки смілива Ївга примостилась перед столом на ослоні поблизу коло Маші.

– Какие в вас велькие деревянные ложки! Я ще й рота себе роздиру! Та шорсткие! Аж колют в губи! В нас ложки маленькие та гладинькие. Купуемо в Лавре, – говорила Маша.

Вона говорила тим страшним київським жаргоном, що в Києві зветься «руським языком», і щиро була пересвідчена, що вона говоре дійсно по-руській, мов справжня городянська панна або купчиха.

– А ми імо, та якось і ротів не роздираємо. В нас кажуть, що тільки «суха ложка рот дере», – обізвалась Ївга.

– А хто ж берьот у рот сухую ложку? В нас у Києві цього дива нет, – говорила Маша.

– Та це так тільки приказують до того, коли нема чого їсти з миски, коли страви в мисках обмаль, чи що б то, – сказала Ївга.

– Якби мені довелось завжди їсти таким ополоником, я б верно роздерла собі рота до самісіньких вух, – сказала Маша.

Хлопці осміхнулись. Маша була чорнявенька й гарненька, з карими очками та білим лицем. Але на довгому гострому виду негарно витикався її чималий рот з повними, випнутими наверх губами. Левко подивився на ті губи й осміхнувсь.

– Чи в вас усьо ідять на обід та вечерю вот еті галушки? В нас в барині дають нам щодня на обід печеню або котлети, а часом і печену курятину.

– А в нас на обід борщ та каша – мати наша, – сказала Ївга й осміхнулась. – Коло нашого обіду не багацько й заходу.

Але Маша, неважаючи на здорову зателепувату ложку, таки добре мотала з миски галушки й уминала на всі застави, бо в дорозі таки добре виголодалась. Вона аж глигала, як індик, хапаючись. Хлопці витріщали на Машу очі й загавронились так, що Маша спожила й їх частку вечері. Хлопці встали з-за стола, не повечерявши вволю, сливе голодні. Наймитчук одкрояв собі партику хліба й пішов з хати, запихаючи рот хлібом.

Маша встала з-за стола, недбайливо перехрестилась перед образами, навіть не кланяючись, і вийшла в покої, нікому не подякувавши за вечерю. Слуги зараз підняли її на сміх та глузування й почали судити та гудити,

– Ще й пишається. Нема й для чого дерти здоровою ложкою того ротища. В неї й так рот, як верша, бо ложка так і пірнає вся в щелепах, – сміявся Левко.

– Удає з себе якусь чи панну, чи городянку. А мабуть, прийшла в місто з якогось села в спідниці та боса. А тепер нап'яла на себе панянську сукню та й гне кирпич перед нами, – судила Машу Ївга.

– Ось як вийдуть в школу, то скине вона оті черевики, підтикає сукню та й стане коло помийниці, як от і ми, – обізвалась Мотря.

– А певно, бо вона ж така сама панна, як і я. Така ж куховарка, тільки що городянська, і їй нема чого навіть бундючиться та нестись перед нами, – говорила Ївга.

– Вона ніби й гарненька, але якась чудна, бо дуже довгобрана, – обізвався Левко.

– Вже й ви, Левку, тямите в красі! Яка ж в неї краса? Лоб широкий, а морда довга та гостра, неначе в кози. Ще й губи товсті та широкі, аж теліпаються на гострім підборідді на кінчику. Причепи їй цапину борідку, то й буде коза-дереза, – глузувала гостра Ївга.

– Оце ж ви, Ївго, правду кажете. Вона й справді трохи скинулася на козу. Мені все уявлялось, що на покутя втерибилась коза, і здавалось, що вона от-от незабаром розтулить рота й замає по-козиному, – глузував Левко й реготавсь.

– Та й говоре якомсь дуже голосно, аж кричить. Ще й голосок в неї різкий, неначе в перепродух та перепічайок. Чисто тобі ніби меє: ме! ме! ме! – перекривляла Мотря. – А галушки жере, аж глигає, неначе індик, так що і в рот не потовпляться.

– А як вона хреститься до образів! Помахала пучкою, неначе одганяла мухи од очей, та й ні разу не поклонилася, ще й нікому не подякувала за вечерю: не знає, надісь, ні людського звичаю, ні звичайності, – говорила Ївга.

– Може, вона вихрестка, бо трохи витрішкоока, неначе жидівка; очі зверху, як у жаби, – докладав Левко.

В пекарні так одразу й продражнили Машу козою й звали її в розмові поміж собою не Машею, а київською козою-дерезою.

II

Минув день, минув і другий. Отець Зіновій послав листа до волосного, щоб поспішали лагодить школу. Але на лист не було ніякої відповіді. Гості й господарі стіснились в кімнатах. Діти грались і вже заводились, а то часом і билися з Петрушею. Флегонт Петрович раз у раз виспівував з братом усяких пісень: і церковних, і українських, і романсів з ранку до вечора. В покоях було людно й тісно. В пекарні побільшало роботи наймичкам. А Маша одмикувала од роботи зумисне й тільки посиденьки та походеньки справляла, навіть крадькома ходила на прогуляння на греблю до питля. Слуги почали нишком гримать на Машу з зависності, що вона нічого не робе. А волосний і гадки не мав за школу: школа стояла обдерта, обчухрана та обляпана, мов сирота в дранті.

На третій день вранці в одчинені ворота прикотив з вокзалу фаетон. З фаетона виплигнув студент університету, родич отця Зіновія, на прізвище так само Літошевський, його брат в первих. Він частенько бував у Києві в гостях у Флегонта Петровича і двічі або й тричі на тиждень обідав у його. Вкупі з ним до артиста внадилось ще кілька студентів. Артист приймав їх і годував та частував дуже радісно, бо вони сприяли йому: з гальорки скажено викликали його на сцену й обсипали гучними навіженими аплодисментами. А такі завзятущі плескачі – це ж була вода на його млин. Молодій Софії Леонівні подобалась ця компанія, бо вона любила студентське веселе товариство. Щодня вона робила приварок до обіду або готувала зо дві зайві порції. А студенти знали за це й часто, добре виголодавшись на лекціях, заходили саме на обід, щоб підживитись смачними та тривними потравами в щедрої господині після піснюкання од обідів в дешевих поганих столових. Виїжджаючи на село, хазяїни запрошували молодих студентів одвідувать їх на дачі в школі, в чудовій місцині, де була й річка, де було чудове купання, ще й на луках та мочарах можна було ходити на влови на диких качок.

Отець Зіновій вибіг на ганок назустріч гостеві. Молодий гість проворно вибіг по східцях, здійняв картуза й привітався до отця Зіновія, не рекомендує. Отець Зіновій придивлявся до гостя й очевидячки не впізнавав його. Але гість був йому ніби по знаку.

– Одже ж ви, отець Зіновій, мабуть, мене не впізнаєте, бо давно мене бачили. Я Левко Гнатович Літошевський.

– А, Левко! То-то я придивляюсь до вас і бачу, що ви мені трохи по знаку! Я вас як бачив ще хлопцем, то потім не бачив вас і до цього часу. Як ви підбільшали й вилюдніли, вже навіть змужніли! Зовсім стали чоловіком, та ще й здоровим поставним чолов'ягою, вдалися в Літошевських, – говорив отець Зіновій, запрошуючи родича в покої. – От і спасибі вам, що ви не цураєтесь родичів і таки родаєтесь з нами, не так, як ваш панотець, що од нас ніби одцуравсь.

– Коли ж ми далеко од вас живемо. Не диво, що мій панотець не ізде до вас в гості. А от, як тільки я перечув через людей, що Флегонт Петрович приїхав до Києва, то зараз і пішов до його з одвідинами, – говорив гість на ході, вступаючи в прихожу.

Отець Зіновій запросив гостя в світлицю. В світлиці поралась матушка, саме стирала з фортеп'яна порох. Вона вгляділа гостя й зараз впізнала нього.

– А! Левко! Слихом слихати – в вічі видати! Як ви вирости та вилюдніли! Я вас одразу впізнала, хоч бачила вас ще хлопцем. Ви з лиця мало й змінились, – промовила Ольга Павлівна, пильно оглядаючи гостя.

Левко Гнатович стояв серед світлині, рівний станом, широкоплечий, височенький на зріст та гарний з лиця. Він і справді скидався на Флегонта Петровича і постаттю, і лицем, тільки був дуже русявий, навіть білявий, з темно-русою борідкою та з ясними русими вусами. Але в його очі були темно-карі, достоту такі, як і в Флегонта Петровича. Тільки на вдачу він був веселий, говорючий, верткий та жвавий, багато жвавіший, ніж Флегонт Петрович.

– Сідайте ж та розкажуйте за себе, за вашого панотця, за вашу матір, – просила матушка.

Левко Гнатович розказав за свого батька, за матір, розказав, що він вже на третьому курсі, вчиться на доктора і іде до батька на вакації. Але по дорозі заіхав побачитися і з ріднею, і з Софією Леонівною, бо вона запрошувала його доконечно заіхати на село й подивитися на її житло десь в школі, чи що.

– А де ж та школа? – нарешті спитав гість. – Цікаво б побачить, як там примостилась Софія Леонівна.

– Та вона ще не в школі, а пробував тим часом у нас, бо школа ще й досі не опоряджена, – сказав отець Зіновій.

– От тобі й на! – прохопивсь студент. – А я оце приїхав на гастролі в Микитяни, бо й я ж трохи артист. Я співаю в українському хорі Лисенка й часом виступаю на його концертах навіть в солах. Та й в оперному хорі я беру уділ вряди-годи.

– Ви ж наш гість і родич, такий самий, як і Флегонт Петрович, – сказала матушка.
– Побудьте і в нас на гастролях. Це вам не завадить.

– Де ж це вони ділись, що їх обох не видно? Може, кудись поїхали в гості? – спитав Левко Гнатович.

– Та там десь у садку Флегонт чисте рушницю. Оце хоче йти полювать на качок, – сказав отець Зіновій. – Ходім лиш у садок, то й побачитесь з ним.

Вони усі повставали й пішли в садок. За хатою під старою гіллястою грушею дулею на лавці сидів Флегонт Петрович, а на столі лежала рушниця. Софія Леонівна ходила по стежці й ніби марила про щось на самоті.

– То це ви приїхали? Я чув, що загуркотіло в дворі, і думав, що, певно, приїхав якийсь сусід батюшка, та й не дуже цікавивсь, – сказав Флегонт Петрович, цілуючись з гостем. – Соню! – гукнув він просто в гілля. – А ходи лишень сюди! Приемного гостя маємо.

Прийшла Софія Леонівна і, вглядівши гостя, аж руки зняла вгору з дива.

– А! Левко! Таки додержали свого слова! – аж гукнула вона, йдучи доріжкою, і приспішила ходу, неначе підтюпцем побігла назустріч паничеві.

Левко Гнатович вхопив її за обидві руки й тряс їх довго-довго. Було знать, що в їх еднання та братерство було велике й щире.

– Ото яка шкода, що ми не можемо привітати вас у себе, в своїй дачі, цебто в школі! – сказала Софія Леонівна, примостившись на вузькій лавці рядочком з гостем.

– То вітатимете мене от тутечки під грушею. Хіба ж отут погано? Надісь тут краще, ніж там у вашій школі. А ви вже й забідкались? Га? Еге, так? – сказав гість.

При цих словах він ляпнув її в жарти по руці, що лежала на столі.

Софія Леонівна осміхнулась і з смішками зирнула на матушку: дивіться, мовляв, які в його дурницькі молодечі жарти! Але по її веселих очах було знать, що такі жарти припадають їй до вподоби.

Софія Леонівна розбалакалась з молодим студентом, жартувала, реготалася. Він докладав жартів і вряди-годи смикав її за руку, неначе залицявся до неї або й женихався в жарти...

Поважний передніший тон у Софії Леонівни десь зник. Під грушею сиділа й теревені справляла з молодим хлопцем неначе не та поважна панія, що приїхала в дім отця Зіновія, а якась інша, і весела, і жартовлива, що любе й жартувать з хлопцями, а може, й лицятись. Вважлива та кмітлива матушка зараз постерегла ятрівчині нориви і вдачу своїм жіноцьким тонким розумом.

– Чи це ви, Флегонте Петровичу, йдете на полювання? Коли йдете зараз, то й мене візьміть з собою. Я люблю швендять по луках, – сказав перегодя гість.

– Хіба з ломакою підете на качок, бо в мене нема другої рушниці, – обізвався Флегонт Петрович.

– Та в мене в коморі десь валяється негоденна стара рушниця, – обізвався отець Зіновій. – Держу про всякий випадок: на злодіїв та розбишак, а то й на скажених собак. Часом лякаю ворон на вербах, бо ці хижі хапуни як занадяться в оселю, то помаленьку так і вищезнуть курчата й каченята.

– От і добре. Задля такого вловчого, як я, заваляща рушниця саме підхожа, – сказав гість.

Отець Зіновій пішов через двір до комори; забрязкав ключами, трохи потовкся та понишпорив у коморі. Щось звалилось і брязнуло об поміст; і незабаром вийшов на сонце з дверей комори, неначе з чорної продухвини, отець. Зіновій з старою заіржавілою, але добрящою рушничкою.

В садок поприбігали діти. Левко почав гратись з ними та бігати наввипередки по доріжках, неначе сам змалився й став дитиною. Діти повеселішали, почали реготатись, кричали, аж верещали. Софія Леонівна почала й собі сміятись. Один хлопець поліз на стару грушу, неначе кіт. Левко кинувся за ним в густе гілля, виліз на самий вершок груші й почав там кукурікати, а потім закував, як зозуля. Діти реготались ляскучим сміхом на весь садок.

– Ото пустує! Дійсно так, наче малий школяр, – сказала Софія Леонівна. – І йому не завадила б приставлена нянька або й різка.

– Та він і змалку був такий пустун, що «ходив на голові», як приказують на селі. Раз якось, як приїхали ми до його батька в гості, то він перекидався на ожереді соломи сторч головою так, що трохи не скрутив собі в'язів. Він, як то кажуть, якийсь ніби кручений вдався; часом було регочеться так, що аж спазми схоплять його в грудях, і ми даємо йому напитись криничаної холодної води, і тоді він трохи вгамується, а потім важко дише та одсапує, – казала матушка і чогось важко зітхнула.

– Такий вже він навісний та пришелепуватий вдався на вдачу зроду. Що то з його вийде? – казав отець Зіновій і трохи задумавсь.

– А годі вже вам дуріть з дітьми! Ось і рушниця ваша прийшла з комори. Лаштуйтесь лишень на болото! – гукнув Флегонт Петрович на весь садок, неначе затяг якоїсь арії.

Левко зліз з груші й прибіг засапаний, аж почервонілий. В одну мить понабивали рушниці набоями, покликали собаку й рушили з двора. – Та не вихайте так на ході рушницями! Гей ви, вловчі! будьте обачливіші. А то ще котрась рушниця пальне та наробе мені пожежі в дворі, – гукав здалеки отець Зіновій.

– Та не гайтесь там довго! Поспішайте на обід, щоб не довелося нам довго піснюкати! – гукнула й матушка з садка через штахети.

– Добре, добре! Ждіть нас на обід. Нанесемо вам качок повну торбину! – одгукувавсь з-за тину Левко. – А може б, і ви, Софіє Леонівно, потьопались з нами на болота та на очерети? Сидітимете ж тут дурно та з нудьги позіхатимете. А то, може б, дійсно вам, а не нам поталанило застрелить якусь дурну качку.

– Коли ж я наберу болота в черевики та задрипаю спідницю! – гукнула Софія Леонівна з-за штахетів.

– То надіньте чоловікові чоботи та підтикайтесь, та, й гайда з нами по луках! – одгукнувсь Левко з-за тину.

– Йдіть вже, йдіть, та не длайтесь, а то ще хтось попередить вас та й вистріляє усі качки, а вам зостанеться тільки пір'ячко! – гукнула з садка матушка.

Вловчі пішли до річки навпростець через сукупні огороди й незабаром зникли десь у вербах та соняшниках. В садку одразу стало тихо. Два молоді співаки пішли й неначе з собою понесли і пісні, і веселість. Матушка зараз пішла в пекарню, щоб наставляти борщі та загадять наймичкам патрати й розбирать порізані курчата. Отець Зіновій пішов до клуні. Софія Леонівна зосталась сама в садку, довгенько сиділа на лавці під грушею, а далі знялась з місця й пішла по довгих доріжках та стежечках. В садку стало тихо і здавалось ще тихіше й мертвіше після недавнього веселого балакання та реготу. Тільки було чуть, як десь далеко в гущавині лящали та верещали діти та в гіллі цвірінькали горобці.

На Софію Леонівну найшла задума й нудьга. Вона чомусь пожалкувала, що не пішла з вловчими на левади та луки хоч би подивитись, як вони стріляють та влучають в качок. Живучи в людних містах, вона одвикла од самотності. Наполягаюча на серце нудьга в цій глушині трохи стурбувала її.

Вже давно сонце звернуло з півдня. А вловчі не вертались. Вже й обід був готовий. Матушка ждала гостей, застелила стіл, накраяла хліба й паляниці, а гостей не було. Вже сонце стало на вечірньому прюзі. Усім схотілось їсти. Отець Зіновій випив чарку горілки й почаствував гостю, щоб заморить черв'яка, як кажуть на селі; але черв'як не заморивсь і надокучав страшенно. Матушка аж зблідла од втоми та голоду. А гості, неначе зумисне, гаялись та не дуже-то

хапались додому.

– Оце лишечко! Чого це вони так довго забарились? – бідкалась вона перед Софією Леонівною. – Вже й борщ умлів, і каша впріла, і печеня з курчат всмажилась. Ото горенько! І борщ перестоїть, і каша перепріє. Мені буде сором перед вами. Вже люде полуднують, за того й вечір буде, а ми ще й досі не обідали.

Але саме в той час загавкали собаки в дворі. Усі кинулись до дверей зострічать вловчих. Усі були раді, бо були голодні, неначе втомлені, аж тлінні. Тлінні були і вловчі од довгого блукання, ледве-ледве волокли задрипані ноги, натруджені на мочарах. Паничеві пощастило: він таки застрелив одну качку в очереті. Флегонт Петрович десь у гіллі влучив в сиворакшу й приніс цю одним одну здобич. Посідали за стіл і уплітали на всі застави і перестояний борщ, і перепрілу кашу, а пересушені курчата аж хрущали на всі покої. Задрипана пещена вловча собака протовпом вбігла просто до стола, а далі попрямувала в опочивальню і вже була ладна виплигнуть на парадове ліжко й простягтись на укривалі для одпочинку. Матушка побігла слідком за нею й одвоювала свої подушки.

Пообідавши всмак, неначе робочі трудовники після важкої цілоденної праці, отець Зіновій, Флегонт Петрович та Левко пішли курити в світлицю. Левкові заманулось співать. Він одчинив свій чемодан і витяг звідтіля чимало писаних та друкованих нот. Йому кинулась в очі арія з стародавньої опери «Стрілець». Ця арія на три голоси здалась йому найуподобніша після недавніх вловів. Отець Зіновій взявся співать басову партію, Флегонт держав партію секунди. В Левка був гарний високий тенор, і він почав співати партію першого тенора. Почались не співи, а більше репетиція співів. Отець Зіновій зовсім не знав своєї партії й почав передніше од усього вчити її, вигукуючи і вздовж, і впоперек, помиляючись на кожній ноті. Артист сів за фортеп'ян і проказав йому усей спів. Почали справляться: заспівали втрюх, але всі помилялись, бо знали цю арію вловчого не дуже добре. Покої аж гули од якогось негармонічного крику. Все починали арію з початку й не доводили до кінця, та й знов вертались до початку. Врешті якось потрапили довести арію до кінця й почали вже співать її. Усі співці набрались охоти й завзяття. Вони викрикували, скільки було сили, співали арію по кілька раз. Софія Леонівна й господиня слухали-слухали та й слухати перестали, ім остогидли ті крики, те верещання дужих голосів, що ніби не зміщувалось в тісеньких покоях. А баси вигукували з завзяттям: гоп-гоп-гоп! гуп-гуптуп! піф-паф-піф-паф! – так завзято, що шибки в вікнах трохи не дзвеніли.

Матушка затулила вуха долонями. Софія Леонівна, міцніша й видержливіша на нерви, тільки осміхалась. Переспівавши тричі арію, співці знайшли якусь другу арію в тріо і знов почали розбирать та справляться. Знов забренькав фортеп'ян, почались крики та викрики й навіть змагання та лайка. Але чим далі, арія пішла зручніше. Співаки співали з завзяттям, аж самі себе слухали, бо голоси в їх були дуже здорові й чудові. Левко знов знайшов якусь підхожу для їх арію. Після тієї арії вони знов згадали за «Стрільця» і вхопились за його. «Гоп-гоп, піф-паф! гоп-гоп!» неначе аж тріщало й лящало в вухах у матушки. Левко схопився з місця, ходив по залі й на radoщах аж махав руками й дригав ногами.

– Ой коли б вони випровадили того «Стрільця» або в садок, або й десь далі, на луки та мочарі, та там і гопали, про мене, хоч і цілий день! – промовила нишком матушка до Софії Леонівни. – Їй-богу, вже далі не видержу: вуха луснуть!

І вона хапком вийшла з світлиці, затуляючи долонями вуха; а співці, нітрошки неважаючи на неї, тільки осміхнулись і не вгавали, і навіть ні на одну хвилину не спинялись. Арія йшла за арією раз у раз, бо вони саме розспівались. Усі три були співучі й поетичні на вдачу. Зачеплені нерви саме розворушились і роздратувались. Співці несвідомо почували якусь потребу вдоволить свою співацьку жагу й саме розходились. Вони були ладні співать й вигукувати того «Стрільця» хоч би й до смерку, так він припав до їх співацької вподоби.

– Цур вам, пек вам з вашим «Стрільцем», – і собі гукнула Софія Леонівна, бо й її вуха вже далі не видержували. Вона схопилась з стільця й попрямувала до дверей та й утекла в прихожу.

– Куди ж це ви тікаєте? А хто ж нас слухатиме, як усі слухачі повтікають? – гукнув Левко і, наздогнавши Софію Леонівну, вхопив її за обидві руки та й потяг назад.

Між ними почалась тяганина та войдування. Софія Леонівна пручалась, Левко не пускав і смикав її за руку та цуприкував назад. Ольга Павлівна визирнула з дверей і вгляділа те, ніби дитяче войдування, але схоже на залицяння або й женихання. Вона раптом одхилила голову за одвірок і сховалась з осміхом на устах.

«По якому це воно? – майнула в неї думка. – Чи це воно в їх по-парубоцькій, чи, може, по-сьогочасному, по модному... Щось ця наша невістка трохи заздрінна... в

стосунках до паничів. Дуже вже вона вольно поводитьсь з моїм дівером... А може й з іншими паничами вона так само поводитьсь...»

Вечірній чай пили вже смерком в садку під старою гіллястою грушею. Після чаю знов почались співи. Чудові голоси дзвеніли, аж розлягались по садку та по левадах. Отець Зіновій давно співав вкупі з добрими голосами й неначе не міг наспіватись, бо в йому таївся теж артист, котрий тільки випадком потрапив у рясу. Він був ладен співать з гарними співцями хоч би й до півночі. Вже надворі поночіло; наймичка принесла лампу й поставила на столі. Флегонтові Петровичу заманулось грати в карти. До карт запросили й Софію Леонівну. Матушка пішла до пекарні пеклюватись вечерею. Незабаром зійшов місяць. Ніч була ясна та тепла. Картярі грали сливе до глупої ночі. В пекарні була крутанина з вечерею. Наймички крутились, як мухи в окропі, готуючи парадову вечерю для гостей. Гости ще й після вечері довго не лягали спати. Артист та його жінка, як звичайно буває в оперних співців, зучились в місті обідать аж після опери, в другій годині ночі, а лягали спати аж у третій. Їм і тепер не хотілось спати. Вже в глупу ніч все вгамувалось. Світло погасло, і все в домі й в оселі затихло.

Другого дня хазяїни й слуги своїм звичаєм мусили вставать вдосвіта. Усі ходили ніби сонні. Артист і його жінка спали сливе до півдня, бо позвикали в місті спати до дванадцятої години, – до цього раннього ранку в артистів. Ольга Павлівна звеліла наставити самовар. Самовар кипів-кипів та й годі сказав. Артист не вставав і аж хріп у кабінеті. Сіли пити чай самі. Левко встав, прочумався й похапцем сів за стіл до чаю, позіхаючи раз у раз безперестанку. Вже й самовар прохолов, вже й посуд помили й поприбирали на столі, а гості все викачувались в постелі. Матушка пішла до пекарні, щоб загадять Ївзі наготувати, що належалось до обіду. В пекарні знов почалась тяганина. Артист ще звечора просив, щоб йому всмажили на обід сиворакшу. Матушка була гидлива, хоч знала, що люде ідять сиворакш. Довелось Ївзі смажити сиворакшу й качку в риночках нарізко, а курчата окроме. В Ївги побільшало роботи. Маша не помагала Ївзі ні в чому й не бралась ані за холодну воду.

Вона неначе зумисне одмикувала од пекарні, і, забравши дітей в садок, вона тільки походжала по садочку та виспівувала під самісінькими вікнами коло пекарні міські трактирні романси:

А какой-то в сиртуке

Держит Катю на руке,

Целует ее, целует ее.

Она его целовала,

Его цепочкой играла,

Просила часов, просила часов...

– А бодай ти луснула з твоїми «часами»! – промовила Ївга до няньки.

Ївгу аж злість брала, що ця міська наймичка, така сама, як і вона, ні в чому не помагає їй, а тільки виспівує пісень в садку, ніби справдешня панна. Вона якимось несвідомо одразу зненавиділа цю міську гордовиту наймичку, для котрої мусила ще й сиворакшу смажити окреме в ринці, бо чула, що в Києві міщани їдять сиворакш та галок. Од завидливості та ненависності до Маші вона зумисне тільки покапала маслом сиворакшу, щоб вона висмажилась на сухар і щоб Маша поламала свої довгелецькі зуби за обідом.

Вже опівдні артист і його жінка повставали й почали вмиватись. Матушка загадала Маші наставлять вдруге самовар, але Маша втекла в садок і очевидячки це хотіла браться за самовар. Друга наймичка, горнична Мотря, мусила сама наставлять вдруге самовар. Самовар стояв на столі до самого пізнього сільського обіду.

Після чаю Флегонт Петрович з Левком знов задумали йти на влови. Обидва були надто падковиті до вловів і дуже любили тиняться по гаях та зелених луках, та очеретах, бо обидва ще й до того любили і зелені гаї, і левади, й луки. Надворі була година. Сонце сяло й неначе манило їх в гаї та луки. Погода сприяла вловам якнайкраще. Обидва забрали рушниці, покликали собаку й знов потяглись понад річкою по гаях та луках вже на другий бік, аж до Білої Церкви. Обидва гуляли по чудових низинах та береговинах між двома пасмами гір та горбів і не дуже-то й квапились стріляти будлі-яку дичину.

Знов довелось ждати їх з обідом сливе до вечора. Матушка вже сердилась; сердилась і наймички. Тільки Маша ні на що не вважала, не клопоталась ні за що, і без сорому пішла з Петрусем теж на влови, – на греблю до питля, де вона роздивлялась на молодих офіціалістів, що вряди-годи виходили на ганок з питля розважить себе з нудьги та й подивитись на гарненьку приїжджу киянку.

Вловчі прибукали до господи вже як сонце стало на вечірньому прюзі, задрипані та заляпані багном, але з таким апетитом, що й вовки ім позавидували б. Знов довелось їсти перестояну страву та пересмажену суху печеню. Артистові подали в риночці смажену сиворакшу, але сиворакша висохла, як сухар. Артист трохи не поламав собі зубів і ткнув сиворакшу в зуби своїй собаці. Голодна собака потрощила її в зубах, одразу проковтнула і тільки облизувалась.

Наприкінці обіду приїхали два артисти тенори, Завіновський та Чернявський. Вони були з другого сумежного повіту, їхали до своїх батьків батюшок на вакації й по дорозі завернули до Флегонта Петровича, щоб подивитись на його дачу й одвідать його. Але артистова дача була ще не полагоджена, і вони завернули до отця Зіновія, бо Завіновський доводився йому братом в других. Закусивши й випивши по чарці після дороги, артисти пішли з Флегонтом Петровичем подивитись на школу. За ними пішла й Софія Леонівна, а за нею, як звичайно, посипалась дівтора й попленталась Маша. Оглядівши школу, вони вернулися до отця Зіновія в світлицю покурити та побалакать. Обидва артисти були молоді й ще недавно виступили на сцену. Обидва були високі, довгошиї, тонкі станом, жваві та проворні. Завіновський був чорнявий, аж смуглявий, Чернявський був делікатний, русявий, з карими ясними очима. Завіновський одруживсь з якоюсь артисткою, але вже й розійшовся: вона пішла собі, а він цабе, бо були «обоє рябое» і обоє були невдатні супряжичі в житті. Він вже був зібрав собі п'ять тисяч карбованців, але, розійшовшись з жінкою, чи з нудьги, чи з досади вже й прогайнував ті гроші.

Отець Зіновій попросив артистів заспівать яку-небудь арію. Артисти познаходили якісь співи в тріо й розпочали співи. Ольга Павлівна й Софія Леонівна посідали й з охотою слухали їх чудові співи.

Але врешті отець Зіновій якось згадав за арію з «Стрільця» і попросив заспівать її, ще й сам пристав до їх. Цей «Стрілець» вже трохи лякав паній. Дужі голоси крикнули з усієї сили. Розляглося по покоях: гоп-гоп! гуп-гуп! Вікна в покоях неначе залуцали, ніби в світлиці задзвонили в усі дзвони. Ользі Павлівні була невидержка, – вона втекла з покоїв і звеліла подавать самовар в садок під грушу, щоб на такий спосіб виманить цих крикунів з покоїв на простір в садок. Вона знала з досвіду, що на тих співаків часом ніби бувають наслані знахурські крикливці. А крикливці безперечно були наслані – чистим повітрям, поезією чудової місцини, поезією садків та гаїв. Усім заманулось співати й вилити поетичну напругу душ в співах та в гуках, та в гармонії чудових арій.

Кінець ознакомительного фрагмента.

Купити: https://tn.knigapoisk.com/nechuy-levic-kiy_-van/na-gastrolyah-v-mikityanah

надано

Прочитайте цю книгу цілком, купивши повну легальну версію: [Купити](#)